

Habiforum geeft een serie Inspiratiepapers uit over woonwijken van de toekomst. Het doel van de serie is om een combinatie te bieden van informatie en achtergrond, en van inspiratie en ideevorming. Het doel wordt bereikt als mensen na gaan denken over Woonwijken van de Toekomst. De papers verleiden de lezer om na te denken over de toekomst van een wijk, prikkelen, laten ideeën opbloeien en laten mensen stilstaan bij wilde fantasieën die misschien wel minder extreem zijn dan ze lijken. De papers zijn een combinatie van feitelijkheden, waarschijnlijke voorspellingen, mogelijke alternatieven en wilde ideeën. Hoe dichterbij het heden blijven, hoe waarschijnlijker voorspellingen zijn. In 2010, of 2020, zal de wereld er ongetwijfeld anders uitzien, maar zullen veel woonwijken niet veel anders zijn dan nu. Op de echt lange termijn, zeg 2050, kan er van alles gebeuren. De auteurs van de Inspiratiepapers hebben als uitdaging meegekregen om juist op deze lange termijn hun gedachten de vrije loop te laten.

In dit tweede deel worden woonwijken nader beschouwd vanuit drie invalshoeken. Achtereenvolgens vormen de Nederlandse maatschappij, de woonwijk als samenleving en de woonwijk als ontmoetingsplek het referentiekader. Alle drie beïnvloeden ze de toekomst van een wijk op hun eigen wijze.

Demografische en maatschappelijke ontwikkelingen

Inspiratiepapers Woonwijken van de Toekomst

Büchnerweg 1
Postbus 420
2800 AK Gouda
T 0182 540 655
F 0182 540 656
E info@habiforum.nl
I www.habiforum.nl

*Hilje van der Horst
Frank Wassenberg*

2
Deel

Dit is een publicatie van Habiforum in het kader van het programma Vernieuwend Ruimtegebruik. Habiforum is een expertisenetwerk dat kennisontwikkeling inzet om innovaties in ruimtelijke ontwikkeling actief te stimuleren. Vernieuwend Ruimtegebruik wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. Het omvat een Praktijkprogramma en een Wetenschappelijk Programma. Daarin participeren 6 universiteiten: Technische Universiteit Delft, Erasmus Universiteit Rotterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam en Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Meer informatie over Habiforum en het programma Vernieuwend Ruimtegebruik vindt u op www.habiforum.nl.

Demografische en maatschappelijke ontwikkelingen

Inspiratiepapers Woonwijken van de Toekomst

2
Deel

Inhoud

Voorwoord	5
1. De wijk als onderdeel van de Nederlandse samenleving	6
2. De wijk als samenleving	22
3. De wijk als ontmoetingsplek	26
4. Ten slotte	32
Literatuur	36

Voorwoord

Eén van de meest onveranderlijke eigenschappen van samenlevingen is veranderlijkheid. Als iets samenlevingen typeert, is het wel dat er voortdurend beweging is. Deze veranderingen houden verband met geboorte en sterfte, migratiebewegingen, veranderingen in opvattingen over wezenlijke zaken en leefstijlen. De samenleving wordt vaak gelijkgesteld aan de groep mensen die binnen landsgrenzen woont. De natiestaat is het onderscheidende criterium om vast te stellen bij welke samenleving iemand thuishoort. Samenlevingen vinden we echter ook op kleinere ruimtelijke schaalniveaus, zoals de regio, de stad en de buurt.

Daarnaast is steeds meer aandacht voor ‘samenlevingen’ die zich niets van de ruimtelijke context aantrekken. Omdat een geografische basis ontbreekt noemen we ze vaak geen samenlevingen, maar gemeenschappen. Deze gemeenschappen bestrijken de verschillende continenten met behulp van elektronische communicatiemiddelen. Soms hebben deze gemeenschappen wel een ruimtelijke herkomst. Dat is het geval bij transnationale banden tussen mensen die door migratie of diaspora over de hele wereld verspreid zijn geraakt, zoals Joden of Armeniërs. Zij ontlenen hun gevoel van verwantschap aan een bestaande plaats, ook al wonen ze er niet en hebben ze er soms nooit gewoond. Andere gemeenschappen ontlenen hun verwantschap aan virtuele locaties op internet. Ten slotte zijn mensen ook onderling verbonden door het delen van bijvoorbeeld geloofsovertuigingen en leefstijlen.

De wijk is onderdeel van de samenleving. De toekomst van de Nederlandse samenleving heeft grote gevolgen voor de toekomst van de verschillende wijken. De wijk wordt echter ook zelf als relatief zelfstandige eenheid beschouwd, met een ‘eigen’ toekomst. En ten slotte maken de bewoners van de wijk zelf dikwijls deel uit van verschillende virtuele of transnationale samenlevingen, gemeenschappen of leefstijlen. Dit maakt de wijk tot ontmoetingsplaats voor mensen die onderdeel uitmaken van uiteenlopende verbanden. De toekomst van wijken wordt in grote mate beïnvloed door de ontwikkelingen in deze verschillende verbanden. Bij het nadenken over de toekomst van wijken hebben we het over verschillende toekomst, afhankelijk van het gekozen perspectief.

De opbouw van deze paper volgt de hierboven beschreven driedeling. Paragraaf 2 gaat over de wijk als onderdeel van de Nederlandse samenleving. De gevolgen van demografische trends op de toekomst van wijken komen daarbij aan bod. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan de groei van het aantal ouderen en allochtonen.

Paragraaf 3 behandelt de wijk als relatief zelfstandige eenheid. Daarbij komt de zich herhalende dynamiek van de geplande wijk aan bod. De gevolgen van deze dynamiek worden vervolgens uitgewerkt voor de vroeg-naoorlogse geplande wijken en de hedendaagse geplande Vinex-wijken.

Het laatste deel van deze paper, paragraaf 4, behandelt de wijk als ontmoetingsplaats van mensen met verschillende achtergronden en leefstijlen. Daarbij wordt ingegaan op de rol die wijken en woningen kunnen spelen in het vormgeven van een leefstijl als expressiemiddel. In deze paragraaf wordt tevens aandacht besteed aan onderscheiden die in de wijk gemaakt worden tussen ‘wij en zij’ groepen. Ook wordt gekeken hoe in de wijken van de toekomst wordt omgegaan met verschillen tussen mensen en deviantie.

De wijk als onderdeel van de Nederlandse samenleving

1

1.1 Demografische trends

Van de sociaal-wetenschappelijke disciplines houdt de demografie zich het meest bezig met de toekomst. Veel instrumenten die in de demografie worden ontwikkeld, zijn erop gericht zo realiteitsgetrouw mogelijk uitspraken te doen over de toekomst. Desondanks zijn er ook in de demografie vele onzekere factoren die voorspellingen kunnen logenstraffen. Wie had bijvoorbeeld de aids epidemie, die met name op het Afrikaanse continent veel slachtoffers eist, kunnen voorspellen? Oorlogen, hongersnoden en staatsgrepen kunnen bovendien de omvang en richting van migratiestromen ingrijpend beïnvloeden.

Het CBS brengt regelmatig bevolkingsprognoses voor Nederland uit, met daarin de verwachtingen op het gebied van onder andere geboorte, sterfte en migratie. Deze prognoses redeneren veelal door vanuit trends die we al langer kennen, namelijk veroudering, afname van het aantal kinderen per vrouw, de steeds hogere leeftijd waarop vrouwen van hun eerste kind bevallen en de toename van het aantal allochtonen. Geheel nieuwe ontwikkelingen die nog niet zijn ingezet, zijn slecht te voorspellen en worden daarom vaak niet meegewogen. Met oorlogen is bijvoorbeeld moeilijk rekening te houden.

Wijken maken onderdeel uit van de nationale samenleving waarvoor deze demografische ontwikkelingen worden vastgesteld. Dit betekent echter niet dat alle wijken te maken zullen krijgen met vergrijzing, bevolkingsgroei en een toenemend aantal allochtonen. Eerst schetsen we de verschillende nationale demografische trends. Vervolgens kijken we wat deze trends betekenen voor wijken.

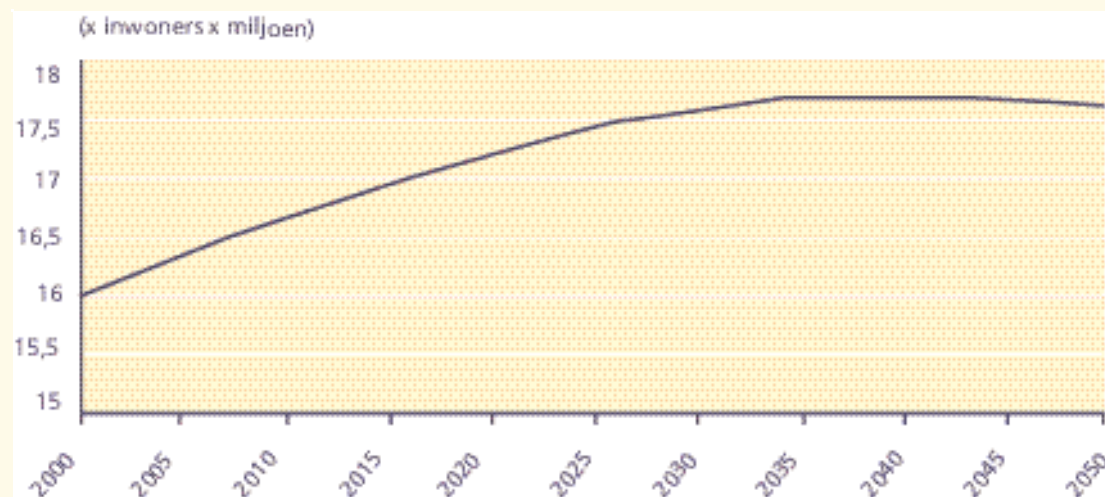
1.2 Nationale ontwikkelingen

In de laatste *bevolkingsprognose* van het CBS staat dat het inwonertal van Nederland zal toenemen van de huidige 16,2 miljoen naar 17,7 miljoen rond 2040. Daarbij is sprake van een afnemend groeitempo (De Jong, 2003). Het CBS gaat nu uit van een lager groeitempo dan twee jaar geleden, toen nog een maximum van 18 miljoen inwoners werd voorspeld. De reden hiervoor ligt in lagere prognoses van het migratiesaldo en de aantallen kinderen die geboren worden.

In de komende dertig jaar zijn er dus nog anderhalf miljoen extra mensen te huisvesten, al wonen ze natuurlijk niet allemaal alleen. De verwachting van het CBS is dat de gezinsverdunding nog even zal doorzetten. De gemiddelde grootte van een huishouden is nu nog 2,29 personen. Deze daalt op termijn tot 2,1. Het aantal huishoudens is nu bijna 7 miljoen, maar dit zal na 2020 een miljoen meer zijn. Pas na 2035, met 8,3 huishoudens zal dit aantal constant zijn.

Ook de *leeftijdstructuur* zal verder veranderen. De naoorlogse babyboomgeneratie schuift steeds verder naar boven in de bevolkingspiramide en zal in de komende jaren de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. De generaties die de komende jaren in de vruchtbare periode komen, zijn relatief gering van omvang. Dit veroorzaakt een daling van het aantal geboorten, terwijl het vruchtbaarheidscijfer, het aantal kinderen per vrouw, ongeveer constant blijft. Het aantal overledenen zal sterk stijgen. Met name het grote aantal ouderen veroorzaakt deze groei, want de levensverwachting neemt juist toe.

Afbeelding 1 Ontwikkeling van de Nederlandse bevolking

Bron: CBS

Tabel 1 Enkele nationale demografische trends

Jaar	Bevolking op 31 december x miljoen	geborenen	overledenen	immigranten	emigranten
		x duizend			
2002	16,2	202	141	122	87
2010	16,7	182	156	120	86
2020	17,2	189	175	126	92
2030	17,6	196	202	126	94
2040	17,7	189	226	126	94
2050	17,6	190	231	126	95

Bron: CBS

De *demografische* druk geeft aan welk deel van de bevolking werkt of kan werken. Ontgroening duidt op de afname van het aandeel jeugdigen in de bevolking (0-19 jaar), vergrijzing op het aandeel ouderen (65+). De demografische druk is de verhouding tussen jongeren respectievelijk ouderen op de potentiële beroepsbevolking tussen de 20 en 64 jaar. De demografische druk is wat anders dan de meer economische verhouding tussen actieven en inactieven. Lang niet alle volwassenen werken immers, gedefinieerd als een baan van minstens twaalf uur per week. Naast werklozen is er een veel grotere categorie studenten, VUT-ers, WAO-ers, huisvrouwen, huismannen, etc., die samen circa eenderde van de groep 20-64 jarigen vormen.

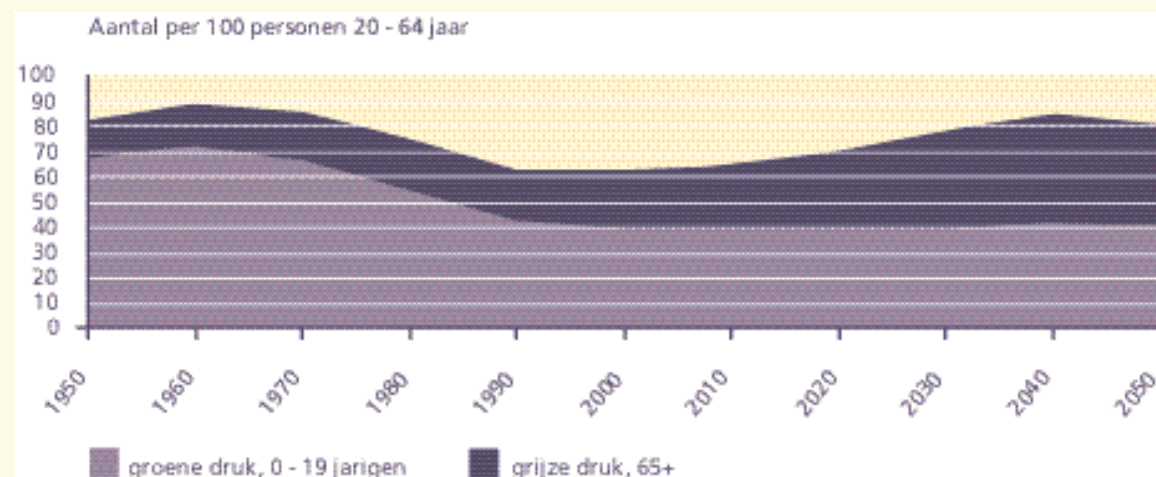
In 1960 waren er nog 71 jongeren per 100 mensen in de leeftijd 20-64 jaar. Vanaf circa 1990 tot ver in de toekomst zijn dat er maar circa 40 per 100. Het proces van ontgroening is derhalve ten einde gekomen, concludeert het CBS. De vergrijzing neemt wel toe, maar eigenlijk gebeurt dat vooral pas na 2010. Tussen 1970 en 2010 neemt de grijze druk nauwelijks toe, maar tussen 2010 en 2040 verdubbelt deze nagenoeg. Zowel in het verre verleden als in de verre toekomst is de demografische druk hoger dan in de jaren rond de eeuwwisseling. In de toekomst zal echter de samenstelling van het zorgbehoevende deel der natie geheel anders zijn dan in het verleden. In de jaren zestig stonden er tegenover iedere 65-plusser vier kinderen en zes volwassenen (tussen de 20-64 jaar). Over veertig jaar zijn er evenveel kinderen als bejaarden, samen vier tegen iedere vijf volwassenen. Bejaarden leiden echter tot veel hogere (overheids)uitgaven dan kinderen, vooral door hoge medische kosten. Pas na

2040 zal de samenleving weer ontgrijzen, wanneer de naoorlogse geboortegolf overlijdt (Garssen, 2003).

Het CBS verwacht dat het aantal *niet-westerse allochtonen* zal toenemen van 1,6 miljoen in 2002 tot bijna 2 miljoen in 2010 (Alders, 2003). Deze toename is een belangrijke motor achter de groei van de totale bevolking van Nederland. Ongeveer driekwart van de groei tot 2010 komt voor rekening van de niet-westerse allochtonen. Hun aandeel neemt geleidelijk toe, tot circa een vijfde van de bevolking op de lange termijn, in 2050. De autochtone bevolking zal vanaf 2007 in aantal afnemen, vooral door een toenemende vergrijzing, van 13,1 miljoen in 2002 tot 11,9 miljoen in 2050.

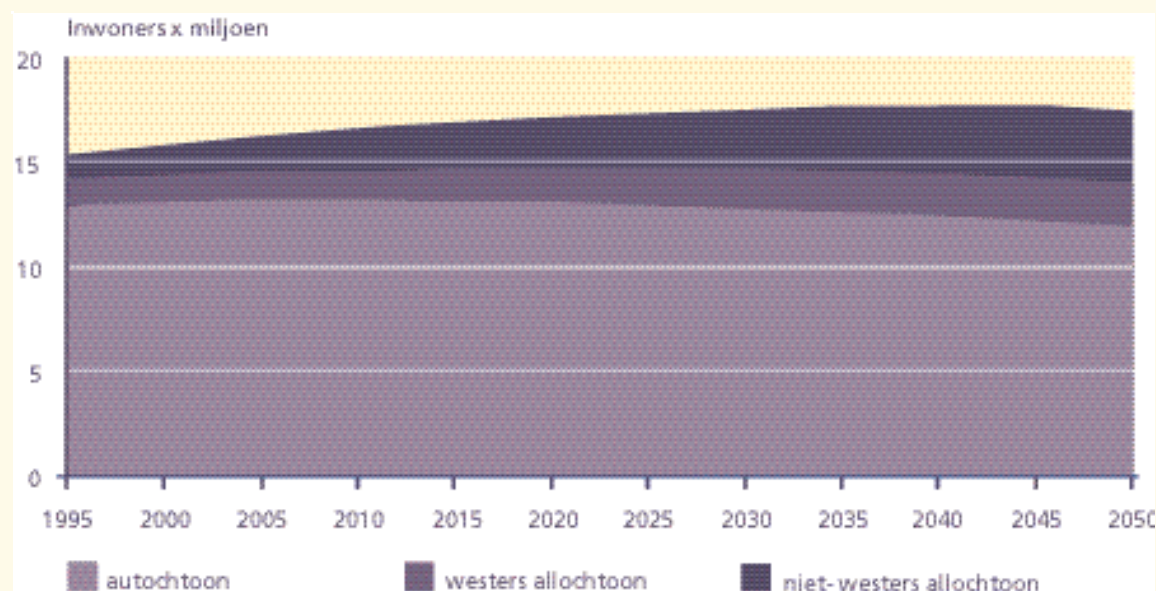
Het CBS verwacht dat het *migratiesaldo*, dat is het aantal immigranten min het aantal emigranten, zal gaan dalen. Het CBS rekent op termijn jaarlijks op een positief saldo van rond de 30.000 migranten. Dit komt met name door de verwachte stijging van het aantal mensen dat Nederland vaarwel zegt. Het aantal immigranten blijft jaarlijks op hetzelfde niveau. De arbeidsmarkt wordt in toenemende mate internationaal, vooral voor hoogopgeleiden. De krapte op de arbeidsmarkt, die ontstaat doordat de naoorlogse generatie de arbeidsmarkt verlaat en doordat er minder jongeren zijn die hun plaats innemen, zal een aantrekkingskracht uitoefenen op arbeidsmigranten waardoor hun aantal zal toenemen. Door de uitbreiding in oostelijke richting van de EU zal met name vanuit deze hoek arbeidsmigratie plaatsvinden. Gezinsvormende migratie zal een grote rol blijven spelen. Het gaat daarbij om mensen die in Nederland wonen, maar uit het buiten-

Afbeelding 2 Groene en grijze druk, 1950 - 2050

Bron: CBS

Afbeelding 3 Bevolkingsontwikkeling naar herkomst, 1995 - 2050

Bron: CBS (Alders, 2003)

land een partner laten overkomen. Het aantal asielmigranten is slecht in te schatten. Het aantal asielverzoeken fluctueert sterk. Dit heeft zowel te maken met de factoren die asielmigranten op drift brengen als met de pogingen om via wetgeving asielmigranten te weren. Daarbij speelt ook een rol welke kansberekening asielmigranten en hun 'reisagenten' maken. Waar heb ik de meeste kans van slagen? Lang niet iedereen die asiel aanvraagt, wordt toegelaten. Asielzoekers die wel worden binnengelaten, laten zelf soms weer partners of kinderen overkomen, wat tot volgmigratie leidt.

1.3 Demografische ontwikkelingen en effecten op de toekomst van wijken

De hierboven geschetste ontwikkelingen zullen de toekomst van wijken tot op zekere hoogte beïnvloeden. Ontwikkelingen op het schaalniveau van de Nederlandse samenleving kunnen echter niet zonder meer worden doorbereideneerd naar de situatie van wijken. Allereerst zal de groei van het aantal huishoudens tot 2037 een toenemende vraag naar woningen betekenen. Er is dus tot die tijd een kwantitatieve noodzaak om nieuwe woningen te realiseren. Dit zal voor een groot gedeelte moeten plaatsvinden op nieuwe bouwlocaties omdat de mogelijkheden voor verdichting beperkt zijn. Deze nieuwe wijken zullen de concurrentiepositie van de bestaande wijken beïnvloeden. Pas na 2037 zal het aantal huishoudens dalen, zodat er in Nederland als geheel minder behoefte is aan nieuwbouw. Nieuwe wijken zullen dan in theorie, in een situatie van balans tussen vraag en aanbod van woningen, leiden tot leegstand in andere wijken.

Echter, hierbij moeten *regionale verschillen*

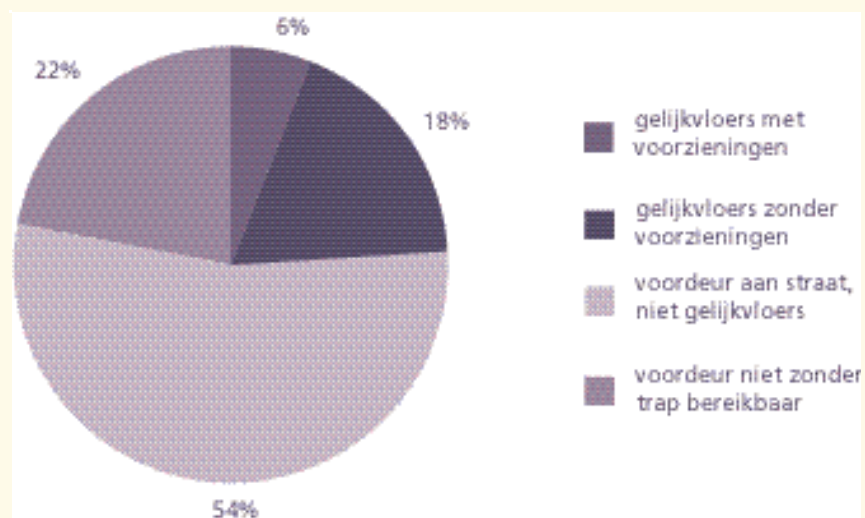
in ogenschouw genomen worden. Het is de vraag hoe regio's zich in de komende decennia zullen ontwikkelen. Zeeland en de drie noordelijke provincies krijgen waarschijnlijk te maken met een verdere ontspanning op de woningmarkt. Dit betekent dat hier de minder populaire wijken kwetsbaar worden voor leegstand. Bovendien is het economisch potentieel om de wijken er weer bovenop te krijgen geringer.

Het is waarschijnlijk dat de concentratie van werkgelegenheid in de *Randstad* zal blijven voortbestaan. Veel van de groei van de werkgelegenheid heeft in de afgelopen decennia in de Randstad plaatsgevonden. Als deze trend voortzet, betekent dit dat hier een druk op de woningmarkt zal blijven bestaan.

Daarnaast is er sprake van migratie in de richting van aantrekkelijke suburbane woongebieden in het tussengebied, zoals in Brabant en Gelderland. Dit tussengebied maakt het mogelijk de geneugten van '*landelijk wonen*' met werk in de stad te combineren. Ook voor de relatief welgestelde gepensioneerden kan het een goede optie zijn om de Randstad, waar men voorheen vanwege werk aan gebonden was, te verlaten en een rustige groene woonomgeving op te zoeken. Het is de vraag in welke omvang dit verschijnsel zal doorzetten. Wel lijkt het '*landelijke wonen*' steeds populairder te worden (Heins, 2002).

Het aantal *ouderen* en daarmee de behoefte aan voor ouderen geschikte woningen en wijken zal in de komende jaren sterk stijgen. Wat zijn echter voor ouderen geschikte woningen? Gelijkvloerse woningen vinden we vaak in galerijflats, waar alle appartementen met de lift te bereiken zijn. Dit zijn echter vaak niet de wijken waar ouderen willen wonen. Bovendien is

Afbeelding 4 Woningvoorraad naar toegankelijkheid

Bron: RIGO, 2003

er een tendens - en die zal de komende decennia voortzetten - om mensen die fysieke gebreken hebben in hun eigen woning te helpen.

Het nieuwe woningbehoefteonderzoek (RIGO, 2003) laat zien dat op dit moment 24 % van alle woningen volledig voor ouderen toegankelijk is. Hiervan heeft een kwart extra voorzieningen als een aangepast toilet of ontbrekende drempels. Van de Nederlandse woningen is 22 % niet zonder traplopen te bereiken. In de vier grote steden is dit zelfs de helft. Er behoren veel portiekflats en bovenwoningen bij, woningtypen die juist daar veel voorkomen.

Het meest populaire product van naoorlogs Nederland is ongetwijfeld de eengezinswoning, maar al deze woningen hebben trappen binnehuis en zijn voor ouderen onpraktisch op het moment dat zij slecht ter been raken. Ze staan veel buiten de grote steden, wat het RIGO tot de constatering brengt dat dit paradoxaal is: juist in wijken en plaatsen met veel rijtjeshuizen zal de vergrijzing het hardste toeslaan.

Vanzelfsprekend hangt de woonsituatie van ouderen samen met de leeftijd: hoe ouder, des te meer toegankelijk de woning moet zijn. Van de 85-plussers woont 59 % gelijkvloers en woont een derde (van allen) in een woning waarin ook nog voorzieningen zijn aangebracht. Toch woont nog één op de vijf 85-plussers in een huis waarvan de voordeur niet zonder traplopen bereikbaar is.

Het verhuizen van eengezinswoning, naar aanleunwoning, naar verzorgingstehuis wordt onwenselijk geacht, niet in de laatste plaats door veel ouderen zelf. Zorg moet op maat aan huis geleverd worden opdat ouderen zo lang mogelijk in hun huis kunnen blijven wonen. Wijken moeten daarvoor voorzieningen bie-

den. Dit is in toenemende mate rendabel omdat de vraag naar deze diensten door de stijging van het aantal ouderen zal toenemen. Veel ouderen gaan pas verhuizen als ze gebrekkig worden. Vaak zijn ze de zeventig dan al lang gepasseerd.

Ouderen van de toekomst hebben andere woonwensen dan ouderen van nu. Vaak betekent dit dat ze meer luxe willen. De toekomstige ouderen uit de babyboomgeneratie hebben meer geld en vaak een afbetaald eigen huis of ander vermogen. Veel van hen bewonen ruime eengezinswoningen waardoor zij hogere eisen stellen aan de grootte van vervangende ouderenhuisvesting. Maar veranderde wensen hangen ook samen met het feit dat zij vroeger met pensioen gaan, terwijl de levensverwachting is gestegen. Dit alles samen betekent dat er een grote en groeiende bevolkingsgroep is die vitaal is, klaar met werken, actief, bemiddeld en veeleisend. Hun oude dag willen ze op aangename manier doorbrengen, ook als ouderdom leidt tot gebreken.

Met de wensen van ouderen zal in de toekomst rekening gehouden moeten worden. De politieke druk van ouderen zal toenemen. Door hun groeiend aantal worden zij een factor van betekenis. Bovendien zijn ouderen over het algemeen trouw in de gang naar de stembus. Partijen, zowel lokaal als nationaal, die met de wensen van ouderen geen rekening houden, zullen dat in hun verkiezingsresultaten merken.

1.4 Groei van het aantal allochtonen: segregatie of spreiding

Het CBS verwacht dat het aantal allochtonen tot 2010 met een kwart zal toenemen. In

Levensloopbestendig wonen

Wanneer je de term 'levensloopbestendige woningen' invult als zoekopdracht bij de zoekmachine Google op internet, valt op dat het veel wordt gebruikt in lokale verkiezingsprogramma's van uiteenlopende partijen. Ook gemeenten komen vaak in de lijst voor en nemen het begrip op in de lijst van doelen voor woningbouw en ouderenzorg. Levensloopbestendige woningen worden meestal omschreven als woningen voor mensen ouder dan 55 jaar die geschikt zijn gemaakt voor bewoning van mensen met handicaps. In de woningen kunnen verschillende vormen en intensiteiten aan zorg geboden worden. De combinatie van een aangepaste woning en de mogelijkheid van zorg maakt het mogelijk dat de bewoners tot hun dood in dezelfde woning kunnen blijven wonen. Ze hoeven dus niet voortdurend te verhuizen als de eigen bewegingsmogelijkheden kleiner worden of de behoefte aan zorg groter.

De 'uitvinding' van de levensloopbestendige woning wordt vaak toegeschreven aan de Stichting Humanitas in Rotterdam. Deze stichting heeft op verschillende locaties in de stad complexen met levensloopbestendige woningen gebouwd. De woningen zijn zo ingericht dat ouderen er zo lang mogelijk kunnen blijven wonen en dat de in het complex aanwezige zorgverleners deze zorg efficiënt kunnen verlenen. Het aantal levensloopbestendige woningen dat is gerealiseerd is nog relatief gering ten opzichte van het aantal ouderen, en is met name in Rotterdam te vinden.

De Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV) hanteert een veel ruimere definitie van de levensloopbestendige woning (1999). Dit staat voor hen gelijk aan een woning die zonder treden te bereiken is. Volgens de SEV zijn er zo'n 667 duizend woningen die voldoen aan de nultrrede eis. Als daarentegen ook wordt geselecteerd op nabijheid van voorzieningen en leefbaarheid van de buurt blijven er slechts 288 duizend over. Afgezet tegen het aantal oudere huishoudens is dit aantal gering.

De verschillende definities, gehanteerd door de SEV en Stichting Humanitas, leiden tot zeer verschillende ideeën over huidige en benodigde aantallen. Voor de toekomst van het levensloop-bestendig wonen maakt het veel uit welke definitie je voorkeur heeft.

2003 laaide de discussie over spreiding of concentratie van allochtonen, en (andere) kansarmen, weer op. Aanleiding was de concentratie van nieuwkomers in enkele Rotterdamse wijken, met name in Charlois. De opeenstapeling van kansarmen met allerlei problemen als criminaliteit, illegaliteit, overleving, werkloosheid en drugsgebruik zorgt er voor een onleefbare wijk. In dit verband is het aardig om het rapport te noemen, dat ISEO in 2002 uitbracht over de toekomst van de multiculturele of multi-etnische samenleving. De ruimtelijke spreiding van allochtonen in Nederland was één van de centrale aandachtsgebieden. Veenman formuleert in het concluderende hoofdstuk een waarschijnlijk scenario, gebaseerd op aannames over demografische, culturele, institutionele en economische ontwikkelingen. In dit 'waarschijnlijke' scenario wordt de volgende toekomst geschetst ten aanzien van wijken:

"De groei van het allochtone deel van de bevolking door natuurlijke aanwas en immigratie zal met name in de grote steden plaatsvinden. Deze steden zullen binnen afzienbare tijd een in meerderheid allochtone bevolking huisvesten. Allochtonen zullen in toenemende mate tot de middenklasse doordringen. De concentratiewijken zullen worden verlaten door deze *allochtone middenklasse*. De merendeels ook allochtone achterblijvers worden gekenmerkt door sociaal-economische achterstand. Bewoners van nu nog voornamelijk autochtone middenklasse wijken zullen in toenemende mate allochtone burens krijgen. Het zijn de vertrekkers uit de concentratiewijken. Deze allochtone vertrekkers zullen in de komende decennia gericht blijven op het stedelijk gebied. In dit stedelijk gebied zullen ze wel de groenere delen opzoeken. Door de toename van de allochtone

bevolking in de steden zal de tegenstelling tussen stad en platteland groter worden" (Veenman, 2002). Het is niet waarschijnlijk dat de allochtone middenklasse een 'white flight' op gang zal brengen uit de middenklasse wijken. De autochtonen blijven veruit in de meerderheid en de allochtone middenklasse roept minder verzet op dan de meer gemarginaliseerde allochtone groepen.

Vervolgens gaat Veenman na op welke veronderstellingen die aan dit basisscenario ten grondslag lagen gevarieerd kan worden. Hij acht demografische, culturele en institutionele ontwikkelingen relatief voorspelbaar. De grootste kans op verrassingen is aanwezig bij de economische ontwikkelingen, daarom varieert hij uitsluitend op de economische veronderstellingen.

In het waarschijnlijke scenario werd uitgegaan van een groeiende vraag naar commerciële persoonlijke dienstverlening. Voor deze voorspelling is gekeken naar een vergelijkbare ontwikkeling in de VS. Als de vraag naar deze dienstverlening echter niet aantrekt, zal de groep die is aangewezen op banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt kwetsbaar worden. Het aantal banen voor laaggeschoold personeel is dan ontoereikend, met werkloosheid als gevolg. Bovendien gaat Veenman in het somberder scenario uit van een niet meevallende 'digitale tweedeling'. De allochtone beroepsbevolking zal door het lage opleidings- en inkomensniveau onvoldoende kunnen meekomen in de informatiesamenleving.

Dit zal gevolgen hebben voor de verhouding tussen het aantal allochtonen dat in staat is zijn maatschappelijke positie te verbeteren en het aantal dat zich concentreert aan de onderkant van de maatschappelijke ladder. In het eerste scenario zal een gedeelte van de tweede gene-

Getto's in Almere?

De plannen van woningbouwverenigingen in Almere voor aparte nieuwbouwuurten voor allochtonen haalden in 2002 het nieuws. Een discussie die al langer woedt, kreeg daarmee een landelijk platform. De discussie draait in feite om de volgende twee vragen: Willen allochtonen bij elkaar wonen of liever gemengd? En is ruimtelijke concentratie op lange termijn gunstig of ongunstig voor hun maatschappelijke positie?

De aanleiding voor de plannen van de Almeerse corporaties is de overlast van met name Antilliaanse Almeeders. Deze aanleiding roept de vraag op of het niet juist de autochtonen zijn die 'onder elkaar' willen wonen. Dit sluit aan bij de ideeën van Kullberg (2001), die stelt dat processen van segregatie vooral worden bepaald door de wensen van autochtonen om niet tussen allochtonen te wonen. Bolt en Van Kempen (2000) stellen dat veel allochtonen niet zozeer andere woonwensen hebben, maar dat de voorkeuren van autochtone Nederlanders van grotere invloed zijn op het spreidingspatroon van allochtonen dan de preferenties van allochtonen zelf. Met andere woorden: autochtonen zijn kieskeuriger en willen of kunnen langer wachten, en de gaten die zij laten vallen worden opgevuld door allochtonen.

Ook de tweede vraag naar de gevolgen van segregatie heeft al veel discussie opgeroepen, met name in de VS. Deze Amerikaanse discussie is echter niet zonder meer te vertalen naar de Nederlandse situatie. De concentratiewijken zijn daar veel groter dan in Nederland, de omvang van de problemen is groter, de wijken zijn vaak mono-etnisch in plaats van multi-etnisch, en randvoorwaarden als openbaar vervoer naar andere wijken met meer werkgelegenheid zijn vaak moeilijk.

Negatieve effecten bestaan bijvoorbeeld uit het ontstaan van een 'armoedecultuur', de afwezigheid van werkgelegenheid en de mogelijkheid dat jongeren door de omgeving van werkloosheid, criminaliteit en verslaving het verkeerde pad op gaan. Deze buurteffecten zijn in Nederland nauwelijks vastgesteld en ook in de VS niet onomstotelijk bewezen. In verschillende studies wordt bovendien vastgesteld dat de gevolgen van het opgroeien in een onstabiele of ongezonde gezinssituatie groter zijn dan de effecten die uitgaan van het wonen in een bepaalde buurt. Het Verwey-Jonker Instituut concludeert in een uitvoerige evaluatie dat uit veel studies blijkt dat individuele kenmerken (opleidingsniveau, etniciteit, geslacht) van veel sterkere invloed zijn op iemands sociale positie op de ladder dan wijkenmerken. De 'slechte' buurt speelt derhalve slechts een beperkte rol (Rijkschroeff, 2003).

Het wonen in een concentratiewijk heeft ook voordelen. Nieuwe immigranten kunnen het lokale netwerk van leden van de (etnische) groep gebruiken voor bijvoorbeeld het verkrijgen van een woning, een baan en informatie over de nieuwe samenleving. Dit voordeel staat of valt met de vraag of de mensen die een stap opwaarts doen, in dezelfde wijk blijven wonen. Zij kunnen de recenter gearriveerden of minder succesvollen een helpende hand bieden, maar dan moeten ze er wel blijven wonen. Bovendien zijn deze positieve effecten sterk afhankelijk van de mate waarin lokale netwerken en gemeenschappen met interne loyaliteit ontstaan.

In multi-etnische wijken is contact tussen verschillende etnische groepen vaak gering. Dit leidt ertoe dat het positief te benutten netwerk in de wijk weinig uitgebreid is. Als bovendien het wonen in een concentratiewijk niet als keuze wordt ervaren, zullen mensen die het wat beter krijgen vaak verhuizen. Sociaal, economisch en cultureel kapitaal in de wijk blijft daardoor laag.

ratie van verschillende migrantengroepen een goed opleidingsniveau bereiken en vervolgens ook een betere positie op de arbeidsmarkt innemen. Deze betere positie zullen zij deels verzilveren door een stap voorwaarts te doen op de woningmarkt. Zij zullen de concentratiewijken voor een groot deel verlaten en instromen in meer autochtone wijken in en rond de steden. De steden blijven hierdoor merendeels allochtoon, maar de concentratiewijken blijven een achtergestelde positie innemen. De succesvollen verhuizen en de minder succesvollen en nieuwe immigranten blijven over.

In het tweede, veel negatievere scenario zal slechts een klein deel van de tweede en latere generaties allochtonen in staat zijn een goede opleidings- en inkomenspositie te bereiken. Daardoor zal volgens Veenman een enorme druk ontstaan op concentratiewijken. Hierdoor ontstaat bovendien 'overloop' naar andere wijken die ook een toenemende mate van concentratie zullen laten zien.

Achterstandswijken zullen in beide scenario's voorkomen. Ook de komst van allochtonen naar door autochtonen gedomineerde wijken wordt in beide scenario's voorzien. In het eerste scenario is dat echter een gevolg van keuze van de allochtonen. In het tweede scenario is het gevolg van gebrek aan keuze.

Wat Veenman niet in zijn voorspellingen betreft, is de mogelijkheid dat de huidige concentratiewijken zelf een positieve ontwikkeling zullen doormaken. De huidige stedelijke vernieuwingsopgave is nadrukkelijk daarop gericht. Concentratie wordt teruggebracht door de differentiatie van het woningaanbod. De wijk wordt opgeknapt waardoor het niet ondenkbaar is dat de autochtone en allochtone middenklasse de wijken weer in hun hart

sluiten. Deze ontwikkeling zal echter van wijk tot wijk verschillend uitpakken; een onderwerp dat hierna aan bod komt.

1.5 Allochtone woonwensen

De groei van het aantal en aandeel allochtonen in wijken kan, net zoals de groei van het aantal ouderen, eisen stellen aan de inrichting van de gebouwde omgeving. Met het verschijnen van 'Woonbeleving Allochtonen' van SmartAgent Company® is veel nieuwe kwantitatieve informatie vrijgekomen over de woonwensen van Turken, Marokkanen en Surinamers. We zien hier net zoals bij autochtonen een hiërarchie van behoeften. Daarbij is met name het verschil tussen 'satisfiers' en 'dissatisfiers' van belang (Land; 1969, RIGO, 1995). Stank, gevaar en overlast worden gerekend tot de 'dissatisfiers', met een grote negatieve betekenis voor het woongenot. Hun afwezigheid wordt als de norm beschouwd en aanwezigheid van dissatisfiers als probleem. Daarnaast worden positieve zaken benoemd, de zogenaamde 'satisfiers', die het woonplezier kunnen vergroten.

Afwezigheid van satisfiers is een veel kleiner probleem dan de aanwezigheid van dissatisfiers. Met andere woorden, het ongenoegen dat wordt veroorzaakt door een onveilige woonomgeving kan niet worden gecompenseerd door de aanwezigheid van een zwembad of buurtwinkel. Dit onderscheid tussen satisfiers en dissatisfiers lijkt ook bij Turken, Marokkanen en Surinamers op te gaan. SmartAgent Company® stelt: 'De huidige woonbuurt krijgt van de respondenten gemiddeld genomen een zeer laag cijfer. De woonambities gaan een geheel andere kant uit. Allereerst gaat het daarbij om allerlei basisei-

sen: ruimte in de woning, ruimte buiten de woning, veiligheid, rust en netheid in de woonomgeving, voldoende parkeerruimte, verschillende voorzieningen als openbaar vervoer, winkels en dergelijke. Pas daarna komen culturele preferenties naar boven: markt, moskee, gescheiden keuken, etc. Daarbij maakt ook de sociale context uit van de culturele preferenties: wonen naast of in de buurt van mensen van de 'eigen groep'. De suggestie moet dan ook niet gewekt worden dat allochtonen met een aan hun wensen aangepaste woningplattegrond, maar in een problematische wijk ineens veel tevredener zullen zijn. De ergernissen van de straat, de dissatisfiers, blijven waarschijnlijk overheersen in de woonbeleving.

Dissatisfiers voor allochtonen komen sterk overeen met die voor autochtonen. Turken, Surinamers, Somaliërs en geboren Nederlanders ergeren zich allemaal aan kapotte bushokjes, vervuilde plantsoenen en berovingen. Met name op het punt van de satisfiers zien we verschillen. In verschillende onderzoeken is naar voren gekomen dat functionele eisen die allochtonen aan woningen stellen, afwijken van de autochtone wensen (onder andere Grünhagen, 1992, Marhé, 1997). Helleman en Wassenberg (2001) laten in een groot bewonersonderzoek in de Bijlmermeer zien dat er verschillen bestaan in woonvoorkeuren tussen Surinamers, Nederlanders, Ghanezen en Antillianen. Dat zijn daar, in die volgorde, de grootste bevol-

kingsgroepen. Ook als factoren als leeftijd, inkomen en huishoudensituatie constant worden gehouden, blijven er verschillen bestaan tussen de verschillende groepen. De Nederlanders (in de Bijlmer) huren liever, de Ghanezen willen graag een huis kopen. Kangoeroewoningen of 'compoundwoningen' (rondom een gemeenschappelijk erf) zijn bij de laatste groep gewild. Dat erf is dan geen ingericht typisch Hollands tuintje, maar liever een betegelde buitenruimte, waar men elkaar kan ontmoeten. Veel wensen zijn echter ook algemeen: gezinnen willen een eengezinswoning, dat geldt voor alle groepen.

SmartAgent Company® (2001) heeft haar respondenten een aantal stellingen voorgelegd over hoe een woning eruit zou moeten zien. Volgens de Turkse respondenten zit het toilet nu dikwijls te veel in het zicht, zouden de badkamer en het toilet gescheiden moeten zijn en moeten wonen en eten in gescheiden ruimtes plaatsvinden. De Surinaamse en Marokkaanse respondenten hebben duidelijk andere meningen over Nederlandse woningen. Het toilet zit volgens hen niet te veel in het zicht, badkamer en toilet hoeven niet gescheiden te zijn en wonen en eten kunnen in dezelfde ruimte plaatsvinden.

Kortom een 'allochtone woonplattegrond' bestaat niet. Bovendien wijzen de resultaten van SmartAgent Company® erop dat de tweede generatie allochtonen veel minder afwijken van de wensen heeft dan de generatie van hun ouders. Dezelfde conclusie trekt het RIGO in 2003 uit de resultaten van het laatste woningbehoefteonderzoek. Wel komen voortdurend nieuwe immigranten binnen, met specifieke wensen. Door de immigratie, vanuit diverse cul-

turen, wordt het scala aan eisen dat aan woningen worden gesteld steeds breder. Het streven naar oplossingen op maat voor afzonderlijke etnische groepen in specifieke wijken lijkt geen duurzame oplossingen te genereren en is bovendien slechts zeer beperkt van omvang, zoals we ook zagen in eerder onderzoek naar de praktijk van multicultureel bouwen in Nederland (Van der Horst c.s., 2001a). De VROM-raad pleit in haar advies van 2002 voor een ontspannen benadering voor multicultureel bouwen. De raad ziet hierin nauwelijks effecten, positieve noch negatieve, op sociale inte-

gratie van allochtonen en pleit er daarom voor om beide thema's los van elkaar te zien. Bovendien wenst zij een ruime invulling van het begrip multicultureel bouwen, waarbij het niet alleen over woningen gaat, maar ook over het woonmilieu, functionaliteit en expressiviteit.

Specifieke wensen zijn niet voorbehouden aan specifieke groepen. Een 'kangoeroewoning' (zie pag. 21) is ook voor sommige autochtone gezinnen een uitkomst. Bepaalde woonwensen die samenhangen met islamitische cultuur of een sterkere scheiding tussen het formele leven en het intieme gezinsleven

Aangepaste woningplattegronden: De Punt Komma

Het eerste omvangrijke nieuwbouwproject in Nederland waarbij aanpasbare plattegronden werden gerealiseerd, is Punt Komma in de Haagse Schilderswijk. Dit project, dat twee woonblokken met in totaal 106 woningen omvat, werd in 1988 opgeleverd. De Portugese architect Alvaro Siza heeft deze flexibele plattegronden ontworpen, die het mogelijk maken om twee aparte verkeerscircuits in de woning aan te brengen. De woning kan door middel van schuifwanden anders worden ingedeeld. Hierdoor is het mogelijk een openbaar en een privé-circuit te creëren. Via het openbaar circuit zijn de entree, de woonkamer en de keuken te bereiken; het privé-circuit omvat de slaapkamer, de badkamer en het balkon. Wanneer bijvoorbeeld de man bezoek ontvangt, kan de vrouw zich terugtrekken in het privé-circuit. Door de schuifwanden te gebruiken kan de vrouw ook ongezien de woning in- en uitgaan en in de keuken komen. Het toilet heeft twee deuren zodat het vanuit beide verkeerscircuits bereikbaar is (Kullberg, 1991; Berkelbach, 1996).

In 1991, een aantal jaren na de oplevering heeft de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) het project geëvalueerd (Kullberg, 1991). Uit deze evaluatie, waarin wordt vastgelegd hoe de ruimtes gebruikt worden en wat de bewoners van de ruimtes vinden, komt naar voren dat de woningen over het algemeen niet worden gebruikt zoals de architect bedoeld heeft. Zo worden de schuifdeuren niet gebruikt om twee verkeerscircuits te creëren. De schuifdeuren worden als hinderlijk ervaren omdat zij de inrichtingsmogelijkheden van de woning verminderen. Veel bewoners vinden de open keuken hinderlijk. Dit is namelijk wel een ruimte die zij aan het zicht vanuit de woonkamer zouden willen onttrekken. Ook maken zij er bezwaar tegen dat etensluchten zo de woonkamer in komen. De openingen naar de binnentuinen zijn vanwege overlast vrij snel dicht gemaakt. Desondanks worden de woningen positief beoordeeld. Het zijn dan ook relatief grote en comfortabele woningen.

zijn helemaal niet ongewenst door Nederlandse gezinnen. Een grote leefkeuken, een gescheiden toilet en douche, gescheiden wasruimte en een wc die je niet hoort vanuit de woonkamer, zal door veel Nederlandse gezinnen niet herkend worden als een islamitische plattegrond. Als Turken en Marokkanen zich na verloop van generaties conformeren aan de Nederlandse wooncultuur, betekent dat niet dat de dergelijke woningen ineens geen aftrek meer vinden. Diversiteit in het aanbod hoeft niet te betekenen dat

deze woningen alleen geschikt zijn voor een bepaalde groep.

En wat te doen met de wensen van specifieke groepen? Het verschil dat bijvoorbeeld een woongroep of meergeneratiewoning in het leven van allochtone ouderen kan maken, is groot. Er zijn dan ook zwaarwegende redenen om hierop in te gaan. Maar het tijdelijke karakter ligt hier sterk op de loer, wat het voor actoren lastig maakt om grote investeringen te doen.

Het aantal *allochtone ouderen* is nu nog relatief beperkt, maar dat zal de komende decennia veranderen. De eerste generatie voormalige gastarbeiders en Surinamers zal dan in toenemende mate op leeftijd komen. De Turkse, Marokkaanse en Surinaamse ouderen in het onderzoek van SmartAgent Company® (2001) geven in meerderheid aan

dat zij Nederland als basis blijven beschouwen. Van de Turkse en Surinaamse ouderen geeft ongeveer 40% aan in Nederland te willen blijven wonen. Van de Marokkaanse ouderen is dit minder dan 20%. Daarnaast wil meer dan 40% van de Turkse ouderen regelmatig naar Turkije of zelfs de helft van het jaar daar doorbrengen. Bij de Marokkaanse ouderen is dit ongeveer 50%. De Surinaamse ouderen kiezen minder voor het op en neer reizen. Ongeveer een kwart kiest voor regelmatig naar Suriname gaan, pendelen, of regelmatig naar Nederland komen. Het aandeel dat kiest voor definitief repatriëren is bij alle drie groepen relatief klein.

Ook over de gewenste woonvorm mochten de oudere respondenten zich uitspreken. De familie speelt in het toekomstbeeld een belangrijke rol. Bijna alle Marokkanen en ongeveer 60% van de Surinamers en Turken denken van de eigen familie in Nederland zorg te krijgen. Ongeveer 55% van de Turkse ouderen en iets minder dan 90% van de Marokkaanse ouderen verwacht ofwel bij de kinderen ofwel nabij familie te wonen die zorg op zich kunnen nemen. De ouderen hebben een lagere verwachting op dit punt dan de kinderen. Van de kinderen van Turkse ouderen verwacht bijvoorbeeld 40% dat hun ouders op hun oude dag bij kinderen of andere familieleden zullen wonen. Minder dan 20% van de Turkse ouderen verwacht dit voor zichzelf. Ook bij Marokkanen is deze discrepantie waarneembaar. Surinaamse ouderen overwegen veel vaker het wonen in een groepscomplex dan hun Turkse en Marokkaanse leeftijdsgenoten.

Kangoeroewoningen

Kangoeroewoningen, ook meergeneratiewoningen of tandemwoningen genoemd, zijn twee aparte woningen respectievelijk woongedeelten, die in relatie tot elkaar verhuurd worden. De gedachte achter deze woningen is dat meerdere generaties onder één dak kunnen leven, twee gezinnen bij elkaar kunnen wonen of dat zorgbehoevenden en hun verzorgers bij elkaar kunnen wonen zonder hun zelfstandigheid op te geven. Het concept is niet specifiek gekoppeld aan de huisvesting van allochtonen, maar wel bijzonder geschikt voor (allochtone) ouderen en hun kinderen. Dit komt naar voren uit een onderzoek door de Stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie naar de woningbehoeften van allochtone ouderen. Voor veel allochtonen is de zorgplicht van kinderen voor hun ouders vanzelfsprekend. Voor kinderen is het echter vaak moeilijk hun ouders onderdak te bieden. De woningen zijn daarvoor te klein. Kangoeroewoningen zouden hiervoor een oplossing kunnen bieden. Door de nabijheid kunnen de kinderen gemakkelijker voor hun ouders zorgen en anderszids kunnen de ouderen helpen met bijvoorbeeld de opvang van hun kleinkinderen (Nijeboer 2001).

In verschillende gemeenten zijn kangoeroewoningen in de afgelopen jaren opgeleverd. Navraag bij deze gemeenten wijst uit dat veel van deze woningen inmiddels problemen opleveren of hun kangoeroe-karakter verliezen. Met name als één van de twee huishoudens die samen een dubbele woning bewonen, verhuist of overlijdt, is het moeilijk de gekoppelde verhuur voort te zetten. Het overblijvende huishouden kan immers niet gedwongen worden te verhuizen.

Een gesprek met Nico van den Dool van de woongroepenwinkel in Rotterdam bracht een oplossing voort waarbij het kangoeroeconcept niet een stille dood zou sterven maar juist veel grotere toepassing zou krijgen. Waarom kunnen we niet de woningtoewijzing van de gestapelde woningen in Nederland zo aanpassen dat kinderen en hun ouders de mogelijkheid krijgen op hetzelfde trappenhuis te wonen? Als de woningtoewijzing hier ruimte voor zou laten, staat Nederland ineens vol met kangoeroewoningen. Dat kan ook positieve resultaten opleveren voor de wijk zelf.

In Dordrecht is een dergelijk project gaande. Het concept van de meergeneratiewoning wordt hier grootschalig ingezet om van de bestaande wijk Het Noorderkwartier een meer gewilde wijk te maken. In het kader van een herstructureringsoperatie van 335 vooroorlogse woningen wordt de realisatie van een groot aantal twee-generatie-woningen gepland. Bij een woonwensenonderzoek onder de overwegend allochtone buurtbevolking kwam naar voren dat er grote behoefte is aan dit woningtype, in de eerste plaats als woon-zorgcombinatie voor Turkse gezinnen maar ook als woon-werkcombinatie, zo stelt Rob Hagens van Stichting Woondrecht.

De wijk als samenleving

2

Hiervoor hebben we enkele nationale demografische ontwikkelingen en hun effecten op wijken in de toekomst bekeken. De effecten van deze nationale trends vallen echter vaak in het niet bij lokale ontwikkelingen in wijken, zoals ontwikkelingen in de concurrentiepositie van de wijk en de schijnbaar 'autonome' dynamiek van wijken.

2.1 Dynamiek van de geplande wijk

Wie een studie maakt van het verloop van de bevolking van *geplande wijken* komt een opvallend herkenbaar patroon tegen. Nieuwbouwwijken trekken mensen aan die op dat moment op zoek zijn naar een woning en waarvoor de woningen toegankelijk en aantrekkelijk zijn. In veel gevallen leidt dit tot een jonge bevolkingsopbouw: veel kindervagens en dikke buiken. Als de wijk niet verschrikkelijk tegenvalt, blijft een groot deel van deze mensen hier wonen. De kinderen worden groter en hebben behoefte aan voetbalvelden en hangplekken in plaats van wipkippen en zandbakken. Vervolgens gaan ze het huis uit en maken hun ouders tot *empty nesters*. Ook de ouders, die nu ouderen zijn, krijgen andere behoeften. Ze willen zorg en veiligheid. Zij bekijken de nieuwe instroom in de wijk vaak met argusogen, vooral als het om allochtonen gaat. Sommige wijken, inmiddels een generatie oud, voldoen niet meer aan de kwaliteitseisen die aan woningen worden gesteld en hebben hun aantrekkingskracht op jonge gezinnen verloren. Die trekken naar de nieuwe wijken van dat moment. Dit betekent met name in wijken met veel sociale huurwoningen dikwijls dat diegenen die wel in de wijk gaan wonen de mensen zijn met relatief

beperkte keuze. Vaak zijn dit mensen met een niet-Nederlandse afkomst.

Kan deze zich herhalende ontwikkeling worden doorgetrokken naar de toekomst? Deze vraag moet verschillend beantwoord worden voor verschillende categorieën wijken. Wij beperken ons hier tot de wijken in de grotere steden uit de jaren vijftig, zestig en zeventig die de huidige vernieuwingswijken vormen en daarnaast de Vinex-wijken die aan het begin van hun levenscyclus staan. De wijken uit de jaren vijftig, zestig en zeventig, met relatief veel gestapelde huurwoningen, hebben inmiddels de laatste fase in het proces bereikt. Zij worden bewoond door een verouderende autochtone bevolking en, met name in de grote steden, in toenemende mate door allochtonen. Weinig autochtone gezinnen met kinderen kiezen deze wijken nog op positieve gronden uit. De Vinex-wijken staan meer aan het begin van de geschetste ontwikkeling. Zij worden net als hun voorgangers in de beginperiode, gekenmerkt door een jonge leeftijdsopbouw en een hoge kinddichtheid. Crèches zijn tot de nok gevuld met de kinderen van de talrijke tweeverdieners of preciezer anderhalfverdieners. Van Nimwegen c.s. (2003) gaan dieper in op de huishoudenssituatie van deze gezinnen. Tweederde van de gezinnen met jonge kinderen behoort momenteel tot de groep anderhalfverdieners, terwijl eenverdieners (een kwart) minder voorkomen en echte tweeverdieners (7%) zeldzaam zijn. Onder de veelzeggende titel 'spitsuurgezinnen' wordt geschetst dat het combineren van werk- en gezinsverplichtingen niet altijd even gemakkelijk is.

2.2 Stedelijke vernieuwingswijken

De wijken uit de jaren vijftig, zestig en begin zeventig worden inmiddels onder handen genomen. Daarbij is *diversiteit* een veelgehoord credo. Herstructurering moet de wijken weer aantrekkelijker maken voor een grote diversiteit aan groepen, vaak modern aangeduid met verschillende leefstijlen. Waar ruimte is wordt datgene gebouwd waar jonge gezinnen op azen: eengezinswoningen. Alleen met deze begeerde eengezinswoningen kunnen de wijken de concurrentie aan met Vinex-wijken en populairdere oude wijken. In sommige wijken leidt dit ertoe dat de wijk feitelijk van karakter verandert. Is de Bijlmer nog wel de Bijlmer als het merendeel van de hoogbouw wordt vervangen door kleurrijke laagbouw? Dat is wat er nu gebeurt.

De Bijlmer springt er echter op meerdere gebieden uit door extremiteit, vaak in negatieve zin. En extreme problemen lijken extreme ingrepen te rechtvaardigen. Echter lang niet alle wijken zullen een dergelijke ingrijpende metamorfose ondergaan. Hoe zullen deze wijken zich ontwikkelen? Hoewel dit van veel zaken afhangt, wagen we het toch om in de toekomst te kijken.

Wijken die in staat blijken met de ingreep hun concurrentiepositie aanzienlijk te verbeteren staan er natuurlijk het gunstigst voor. Hier kan de woningvoorraad aantrekkelijker worden gemaakt, maar ook zijn het wijken met andere positieve eigenschappen die een rol spelen zoals identiteit, voorzieningen en ligging. De instroom van nieuwe bewoners maakt de bevolkingsopbouw evenwichtiger. Instromers kiezen om positieve redenen voor de wijk. De differentiatie is geslaagd. Ouderen

verhuizen naar seniorenflats en verzorgingshuizen. Nog steeds zijn in de *regenererende* woningvoorraad van de wijk af en toe investeringen noodzakelijk, maar de wijk heeft een *zelfonderhoudend* vermogen gekregen. Dit komt bijvoorbeeld doordat bewoners zelf investeren in hun woning en wijk.

Sommige wijken zullen echter niet in staat zijn hun concurrentiepositie te verbeteren. De ingrepen zijn hier geringer en/ of de uitgangspositie was slechter. Een ruime woningmarkt met veel alternatieven, een beroerd imago, een onaantrekkelijke locatie, weinig geld en weinig verdienmogelijkheden dragen niet bij aan succes. De woningvoorraad is opgeknapt maar nauwelijks veranderd. Ondanks dure renovaties zijn de woninggrootte en het woningtype veelal ongewijzigd gebleven. De renovatie-ingreep zorgde ervoor dat de woningen net voldeden aan de eisen, maar binnen korte tijd zijn deze ingrepen alweer achterhaald en bieden de woningen weer een te laag wooncomfort voor de nog altijd veeleisender wordende middenklasse. De vrijkomende woningen zullen met name in de Randstad in toenemende mate worden bewoond door allochtonen.

Het is niet onwaarschijnlijk dat binnen enkele decennia na de herstructurering draagvlak ontstaat om (delen van) de wijk alsnog af te breken. In de wijk wordt hiertegen nauwelijks verzet gemobiliseerd. Dit komt deels omdat de bewoners de wijk ook hebben afgeschreven en graag vertrekken. Bovendien is de organisatiegraad onder de bewoners erg laag. De relatief oude bewoners die nu nog de bewonersorganisaties vormen, zijn verdwenen en de nieuwe bewoners hebben onvoldoende binding met de wijk of ontberen voldoende organisatorische vaardigheden.

2.3 Vinex-wijken

Vinex-wijken zijn de geplande wijken van nu. Bepaalde ontwikkelingen in de huidige nieuwbouwwijken zullen waarschijnlijk hetzelfde verlopen als bij hun voorgangers. Sommige critici voorspellen voor de Vinex-wijken een ongelukkige toekomst. De woningen en wijken zouden dusdanig monotoon zijn dat ze op den duur uit de gratie zullen raken en afglijden, net als de naoorlogse wijken nu. Wij verwachten een dergelijk doemscenario niet. Dit komt omdat de Vinex-wijken op belangrijke punten verschillen, ook al zijn er parallellen.

Eén van die parallellen is de ontwikkeling van de bevolking. Vinex-wijken, zo blijkt uit verschillende onderzoeken, trekken hetzelfde selecte publiek aan als de meeste geplande nieuwbouwwijken uit het verleden. Het gaat vaak om jonge gezinnen en om anderhalfdieners.

Dit heeft gevolgen voor de huidige en toekomstige vraag naar voorzieningen. De behoefte aan voorzieningen zal sterk verschuiven; van kinderopvang nu naar sportverenigingen straks en ten slotte ontmoetingsruimtes voor ouderen. Sommige Vinex-wijken hebben deze toekomstige behoefte al in hun plannen opgenomen. Het is echter de vraag of dit voldoende zal zijn. Zijn er voldoende lege of flexibele ruimtes om aan de toekomstige vraag aan voorzieningen te voldoen? Met name voorzieningen voor jongeren zullen verzet oproepen die nauwelijks in de plannen kon worden voorzien. Het is niet onwaarschijnlijk dat bewoners in verzet komen als de overbodig geworden crèche straks wordt verbouwd tot jeugdhonk voor pubers, of als binnen gezichtsveld een hangplek wordt geplaatst. De ervaring met huidige wijken leert dat het vinden van een geschikte locatie erg moeizaam

gaat en jongeren het vaak verliezen in hun strijd om eigen 'plekken'.

De nu nog relatief witte Vinex-wijken zullen met name in de Randstad in toenemende mate te maken krijgen met allochtone bewoners. Dit zijn veelal leden van de allochtone middenklasse die een koopwoning ambiëren. Nu al zien we dat een stad als Almere aantrekkingskracht uitoefent op de allochtone middenklasse. Het valt te verwachten dat de allochtone middenklasse in toenemende mate de Vinex-wijken zal opzoeken als zij de concentratiewijken verlaten.

Ondanks belangrijke parallellen tussen Vinex-wijken en de huidige stedelijke vernieuwingswijken, zoals verouderende bevolking, verandering van de behoefte aan voorzieningen en de instroom van allochtonen, zijn er ook belangrijke verschillen. Deze hangen met name samen met het grote aandeel eengezinskoopwoningen. Deze geven de wijken een grotere flexibiliteit en duurzaamheid. Eigenaars van woningen blijven gemiddeld langer op één adres wonen en investeren meer in woning en woonomgeving. Bovendien blijven eengezinswoningen ook in de toekomst een gewild woonobject. Ten slotte vormt het grote aantal koopwoningen een barrière voor mensen met een ongunstige financiële situatie. Dit houdt bepaalde problemen die samenhangen met armoede, buiten de deur.

In 2030 zal een relatief groot deel van de bevolking van de Vinex-wijken tot de 55-plussers behoren. Het aantal kinderen zal aanzienlijk minder zijn dan nu. De vrijkomende woningen in de wijk zullen echter altijd een aantrekkingskracht houden op gezinnen. Dit komt met name door het grote aantal eengezinswoningen. Daardoor zal de bevolking veel minder vergrijzen dan in veel wijken uit de jaren '60 en '70.

De wijk als ontmoetingsplek

3

De derde invalshoek om naar wijken te kijken (naast onderdeel van de samenleving, en als eigen identiteit), is de wijk als ontmoetingsplek van verschillende groepen mensen. Met name de stedelijke wijken huisvesten mensen die deel uitmaken van een grote verscheidenheid van verbanden. Deze verbanden hangen samen met leefstijlen, maar ook met transnationale of virtuele gemeenschappen. Mensen die zeer uiteenlopende identiteiten ambiëren, kunnen de woning en wijk gebruiken als etalage van identiteit. De verschillende verbanden en identiteiten geven aanleiding tot onderscheiden tussen 'wij' en 'zij' groepen, maar ook tot uitsluiting van het 'vreemde' of ongewenste.

3.1 Leefstijlen

In het hedendaags debat wordt diversiteit onder bewoners vaak samengevat onder de noemer leefstijlen. Bewoners worden niet alleen aangeduid aan de hand van leeftijd, huishoudensituatie en inkomenspositie, maar steeds vaker aan de hand van leefstijlen. Welsprekende etiketten worden verzonnen, die beelden en associaties moeten oproepen bij een bepaalde groep. Stedebouw en Ruimtelijke Ordening bracht in 2002 een heel themanummer uit over leefstijlen. Delen van de bevolking krijgen welluidende etiketten opgeplakt als 'kosmopolieten', 'verankerden', 'doelgerichte avontuurlijken', of 'sociaal geëngageerden'. Reijndorp c.s. (1998) maakten eerder al voor de bewoners van nieuwbouwwijken onderscheid tussen buitenwijkers, oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen, dorpelingen, suburbanisanten en nomaden. Zij verschillen van elkaar in de manier waarop zij hun woonomgeving waarderen en welke eisen zij eraan stellen. De buitenwijkers hebben zich volledig

ingericht op het leven in de buitenwijk. De suburbanisanten kiezen bewust voor het leven in een rustige woonomgeving waar de kinderen buiten op straat kunnen spelen. De nomaden daarentegen zijn nauwelijks gebonden aan een locatie, verhuizen vaak en beoordelen de woonomgeving met name op functionaliteit.

Critici van deze leefstijlbenadering stellen dat leefstijlen in het wonen nog altijd sterk samenhangen met leeftijd, huishoudensituatie en inkomenspositie, wellicht nog aangevuld met opleidingsniveau. De meerwaarde van het betrekken van relatief vage begrippen als leefstijl vinden zij nodeloos ingewikkeld en modieus (zie bijv. Pinkster en Van Kempen). Toch lijkt het begrip leefstijlen iets toe te kunnen voegen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de verschillende instrumenten die zijn ontwikkeld om te beoordelen voor welke leefstijlen een wijk kan worden ingericht en welke leefstijlen welke eisen stellen aan woning en woonomgeving.

Nederland is nog niet zo ver verwijderd van de tijd waarin krotten of woningen van een slechte kwaliteit het straatbeeld beheersten. Wat recenter, maar evenmin ver verwijderd is de voortdurende woningnood, waar hele generaties mee zijn opgegroeid. Het volkshuisvestingsbeleid stond dan ook lange tijd in het teken van het realiseren van een groot aantal woningen.

Inmiddels is een woning van redelijke kwaliteit voor de meeste mensen bereikbaar. Daarmee is ruimte geschapen voor de woning als expressiemiddel. De groep die de mogelijkheid heeft om een woning te kiezen naar eigen voorkeur is toegenomen. De individuele voorkeuren in stijl en vorm van woning worden belangrijker in het debat over woningbouw.

De nadruk op omvang van de woningproductie verschuift naar de esthetische kwaliteit. Verschillende mensen ervaren buurten en woningen verschillend. Dikwijls wordt een vergelijking gemaakt met de autosector: wat voor een auto geldt, geldt ook voor een woning. Een Toyota Corolla koper is niet hetzelfde als de koper van een Volkswagen Golf GTI: ze passen bij verschillende leefstijlen. Dit heeft niet zozeer te maken met de gebruikswaarde van de auto, maar meer met het vormgeven van je leefstijl; de expressieve waarde die bij een bepaalde leefstijl past.

Onderzoek van De Wijs-Mulkens (1999) wijst uit dat daarbij niet alleen het inkomen, maar ook opleiding en beroepsgroep van belang zijn. RIGO (2003) deelt alle huishoudens in naar de meest relevante scheidslijnen op het gebied van levensfase en inkomen. Zij komen tot 17 groepen, die van elkaar verschillen waar het gaat om woonwensen. Criteria zijn inkomen, leeftijd en huishoudenssamenstelling. De eerste baan, de afronding van een studie of de geboorte van een kind kunnen de leefstijl van iemand ingrijpend veranderen.

De postmoderne uitwaaiing van smaak zal verder doorzetten en de diversiteit in vraag zal toenemen. De woning is één van de middelen om een individuele identiteit vorm te geven. Aanbieders van woningen kunnen op de gediversifieerde vraag inspelen door een grotere variëteit aan woonmilieus en woontypen aan te bieden. Speciale eigenschappen van plekken worden uitgebuit in de architectuur. Een rivier die bebouwing moeilijk maakt, wordt niet meer gezien als probleem, maar kan juist

identiteit verlenen aan een plek en deze aantrekkelijk maken. En historische opgravingen worden verwerkt in het landschap.

Maar ook in bestaande wijken wordt gestreefd naar een positieve en vooral onderscheidende identiteit. Met dit uitgangspunt worden woonmilieus *geprofileerd*. De beleving wordt gebruikt als instrument om een buurt (weer) aantrekkelijk te maken. Verschillen tussen buurten kunnen versterkt worden door te sturen op deze diversiteit in beleving (zie ook Veerdonk 2000 en Hooimeijer, 2001). De identiteit van het lokale wordt in de profilering benadrukt. Specifieke karaktertrekken, culturen en gewoontes worden benadrukt. Geschiedenis is daarbij belangrijk. Elementen uit het verleden worden gebruikt om het heden te construeren.

Niet iedere wijk kan echter speciaal zijn. Er zijn daarom grenzen aan de mogelijkheden van profilering. De identiteit van buurten zal in de toekomst steeds meer in handen komen van professionals. Dit betekent echter niet dat het aantal wijken met een bijzondere identiteit erg sterk zal kunnen stijgen. Bovendien zijn bewoners en gebruikers geen willoze consumenten van identiteit. Zij kunnen de door professionals gewenste identiteit pareren met concurrerende versies.

3.2 Wij en zij

De diversificatie van leefstijlen geeft aanleiding tot onderscheiden tussen mensen; 'wij' en 'zij' groepen. De aanwezigheid van 'vreemdelingen' in stadswijken is echter geen nieuw verschijnsel. Hillesluis, beschreven door Blokland-Potters (1998), is een wijk gebouwd rond de eeuwwisseling. De bewoners waren nooit een eenheid, maar werden gekarakteriseerd door verscheidenheid. Grote tegenstellingen be-

stonden tussen de stadsmensen en de 'boeren'. Het gezamenlijke lot van het arbeidersbestaan maakte nog geen eenheid van de bevolking. Hetzelfde geldt voor de Rotterdamse Zuidwijk, die na de oorlog werd gebouwd (van der Horst, 2001b). De tegenstellingen waren tussen Rotterdammers en plattelanders, de verschillende etniciteiten van Hollanders, Friezen, Zeeuwen, Brabanders en Indische Nederlanders. Ook het culturele (opleiding, opvoeding) en economische kapitaal van de bewoners verschilde (Reijndorp en Van der Ven, 1994).

De diversiteit in bevolking wordt vaak gezien als iets van de laatste decennia. Feit is echter dat homogeniteit in stedelijke gebieden bijna nooit heeft bestaan. Verschillende groepen buitenstaanders hebben altijd deel uitgemaakt van de stedelijke samenleving. Na verloop van tijd worden 'vreemde' groepen opgenomen in de dominante groep en niet meer gezien als buitenstaanders. Nieuwe buitenstaanders nemen hun plaats dan weer in. Het bekijken van bevolkingsstatistieken uit vroeger jaren kan misleidend zijn als niet tevens wordt gekeken wie als vreemdelingen of als buitenstaanders werden gedefinieerd.

Migratie (zowel binnen als over landsgrenzen) leidt tot de aanwezigheid van nieuwe bewoners in buurten en wijken, dikwijls met een andere culturele achtergrond. De gerichtheid op de buurt is voor de vreemdelingen van nu vaak geen noodzaak. Zij kunnen af en toe terug naar hun land van herkomst. Een redelijk aantal (voormalige) gastarbeiders heeft bovendien als ideaal terug te keren. Daarom wordt geïnvesteerd in land en huizen in het land van herkomst, ook al worden terugkeerdealen vaak niet gerealiseerd.

Maar ook de houding van autochtonen ten

aanzien van niet-westerse allochtonen lijkt verhard. Autochtonen zien weinig gemeenschapselijkheden met bijvoorbeeld Turken en Marokkanen. Met name de islam wordt gezien als factor die een voortschrijdende integratie moeilijk maakt. Deze houding ten aanzien van allochtonen kan worden gezien als belangrijke beperking op het verdwijnen van scheidslijnen.

Het is daarom de vraag of processen van integratie de komende decennia snel zullen verlopen. Onderscheiden tussen wij en zij zullen daardoor waarschijnlijk ook bij de derde generatie nog bestaan. Dit heeft grote gevolgen voor wijken. Wijken met een grote onderlinge loyaliteit tussen bewoners zullen, zo zij ooit hebben bestaan, steeds zeldzamer worden. In plaats daarvan maken de buurtbewoners deel uit van verschillende netwerken die voor een groot gedeelte gescheiden van elkaar functioneren en die vaak niet gebonden zijn aan de nabijheid.

De handhaving van het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' en de gebrekkige loyaliteit met de buurt heeft gevolgen voor het functioneren ervan. Sociale controle is gering waardoor bepaalde zaken als onderhoud van de openbare en gemeenschappelijke ruimten nauwelijks aan bewoners kunnen worden overgelaten. En ook de lokale politieke vertegenwoordiging kan nauwelijks worden georganiseerd op het niveau van de buurt, maar moet aanhaken bij de verschillende aanwezige groepen. Als dit niet gebeurt, zal de inspraak worden gedomineerd door één dominante groep die nauwelijks zicht heeft op de wensen en belangen van andere groepen.

Ten slotte ontstaat kans op vereenzaming. Een bepaalde groep mensen heeft de aansluiting met de nieuwe media en transportmoge-

lijkheden gemist. De buurt is voor hen nog steeds belangrijk als plek waar sociale relaties worden gezocht. Omdat de buurt daar minder voor is uitgerust, ontstaat grote kans op vereenzaming bij deze groep.

3.3 Kannibalisme en boulimia

Diversiteit in de samenleving wordt op verschillende manieren beantwoord. De criminoloog Young beschrijft de ontwikkeling van de westerse samenleving van 'kannibalistische' tot 'boulimische' samenlevingen. Dit onderscheid, dat is geïnspireerd door het werk van de antropoloog Levi-Strauss, gaat over de omgang met vreemdelingen en individuen die de samenleving lijken te bedreigen. In het eerste geval, dat Levi-Strauss koppelde aan wat toen nog onbesmeukt 'primitieve samenlevingen' werden genoemd, worden vreemdelingen en individuen die afwijkend (deviant) gedrag vertonen 'ingeslikt' en eigen gemaakt. Hierdoor wint de samenleving aan kracht en worden vreemdelingen en devianten minder bedreigend.

Moderne samenlevingen hebben volgens Levi-Strauss vaak een tegenovergestelde reactie op vreemdelingen en devianten: zij worden uitgesloten en afgezonderd. Het vermeende risico dat van hen uitgaat, wordt niet onschadelijk gemaakt, zoals bij de kannibalistische samenleving, maar uitgebannen. Young schetst een geleidelijke accentverschuiving van een 'inclusieve society' in de naoorlogse jaren naar een 'exclusieve society', waar we momenteel in verkeren. Hij benadrukt echter dat een dergelijke tweedeling tussen samenlevingen zelden bestaat. Samenlevingen reageren vaak afwijzend op kannibalistische dan wel boulimische wijze op verschillende typen van bedreiging.

De gang naar een boulimische samenleving

zien we sterk terug op het lokale schaalniveau van de wijk. Eén van de aspecten die vaak in verband wordt gebracht met postmoderniteit is de aandacht voor het lokale. Naast de processen van globalisering, met een grote rol voor informatie, mobiliteit en wereldwijde economische en politieke contacten, ontstaat daarnaast de behoefte aan een band met het lokale; de buurt als veilig heenkomen. Uitsluitende tendensen op buurtniveau lijken steeds sterker te worden. Eén van de bekendste boulimische thema's op buurtniveau is het Not In My Back Yard (Nimby) principe. Zaken die de veiligheid en rust van de buurt bedreigen, zoals jongerenontmoetingsplaatsen, afwerkplekken, gebruikersruimten en asielzoekerscentra worden met man en macht geweerd.

De extreemste vorm van een boulimische buurt is de 'gated community', een in de VS inmiddels gangbare bouwwijze. Hekken en bewakers dienen om ongewenste en bedreigende elementen buiten de deur te houden. In Nederland is het bouwen van gated communities door wettelijke regelingen moeilijk gemaakt, maar toch zien we verschillende voorbeelden van vergelijkbare processen. Eén ervan is het exclusieve appartementencomplex, de verticale gated community. Wanneer een buurt recht op staat, mag er wel een portier voor de deur staan en de toegangsdeuren worden afgesloten. Mensen die alle ellende van de wereld graag buiten de deur houden en vooral veiligheid wensen, maken gretig gebruik van deze mogelijkheid.

Maar ook andere tendensen in buurten lijken erop gericht de problemen van anderen vooral niet tot de eigen problemen te maken. Cameratoezicht in buurten en het inhuren van beveiligingspersoneel kan in dit perspectief

bezien worden. Een andere manier is om op zoek te gaan naar 'exclusieve' woonomgevingen waar de bewoners zelf op passen. Sociale controle wordt vaak gezien als positieve eigenschap van een buurt. Wie kent er niet de straten waar een bord staat met "Attentie, buurtpreventie"! Deze zelfde sociale controle zorgt er voor dat iedereen die 'anders' is gedurende zijn gang door de buurt wordt gevolgd. Iemand met een gekleurd uiterlijk valt in de

meestal witte buurt direct op.

Dit brengt ons terug bij de tegenstelling tussen stad en platteland. Het platteland is in deze tegenstelling niet het agrarisch gebied waar voedsel geproduceerd wordt en waar steden kunnen recreëren. Het platteland wordt steeds meer een toevluchtsoord voor diegenen die de stadse problemen, en de diversiteit van de bevolking achter zich willen laten en afzondering zoeken tussen 'ons soort mensen'.

Ten slotte

4

In deze paper is de toekomst van wijken bekeken vanuit drie invalshoeken. De eerste beschouwt de wijk als onderdeel van de Nederlandse samenleving, waarop algemene ontwikkelingen invloed hebben. Nationale demografische trends hebben invloed op de enkele afzonderlijke wijk, waarbij twee belangrijke ontwikkelingen vergrijzing en immigratie zijn.

Het aantal ouderen neemt de komende decennia fors toe en dat heeft consequenties voor de woonsituatie. Kwantitatief gezien zijn er veel meer gelijkvloerse woningen nodig, waar ouderen tot op late leeftijd in hun eigen huis kunnen blijven wonen. Veel ouderen van de toekomst wonen nu in een suburbaan woonmilieu in een eengezinswoning, een type dat weinig senior-vriendelijk kan worden genoemd. Daar zal de vergrijzing hard toeslaan. Kwalitatief gezien stellen de ouderen van de toekomst andere eisen aan hun woonsituatie dan de ouderen van het verleden. Na hun arbeidzame periode zijn ze nog een lange periode vitaal, actief, bemiddeld en veeleisend. Ze zullen geen genoegen nemen, en hoeven te nemen, met kleine en sobere woningen, waar veel ouderen van nu juist wel in wonen.

Ook het aantal allochtonen neemt de komende decennia toe, en die zullen voor een groot deel in de steden gaan wonen. Regelmatig laait de discussie weer op over spreiding of concentratie van allochtonen, met name het kansarme deel onder hen, over de wijken in de stad en de regio. Zowel in economisch slechtere als betere tijden zal het aantal concentratiewijken toenemen. Als er zich een sterke allochtone middenklasse ontwikkelt, zal die uit de concentratiewijken verhuizen naar meer een suburbane woonomgeving met eengezinswoningen, zoals veel autochtonen dat

vóór hen deden. Deze middenklasse allochtonen zullen gemakkelijker in bestaande buitenwijken integreren dan de kansarme allochtonen die nu in de concentratiewijken wonen.

Wensen van allochtonen voor de woning zelf wijken niet zoveel af van wat autochtone Nederlanders willen, en zijn dikwijls zelfs niet als zodanig herkenbaar (grote keuken, gescheiden toilet en douche). Een groeiende groep zijn allochtone ouderen, die vaak al lang in Nederland wonen. Voor sommigen, met name Surinamers, zijn aparte groepscomplexen aantrekkelijk, maar voor anderen, vooral Turken en Marokkanen, is het belangrijk nabij familie te wonen. Kangoeroewoningen, een grotere en kleinere woning naast elkaar, zijn hiervoor een oplossing. Deze kunnen natuurlijk speciaal worden gebouwd, maar een slimmere woonruimteverdeling maakt het mogelijk om de vele honderdduizenden bestaande boven- en benedenwoningen, of woningen in hetzelfde blok, gekoppeld te verhuren.

De tweede invalshoek die in deze paper is belicht, is die van de toekomst van de wijk als relatief zelfstandige samenleving. Veel geplande wijken kennen min of meer dezelfde bevolkingsontwikkeling. De eerste bewoners zijn jonge gezinnen uit de middenklasse. Gaandeweg worden de kinderen ouder, vragen om andere voorzieningen, gaan op een gegeven moment het huis uit, terwijl de bewoners van het eerste uur vergrijzen. Tenzij de kwaliteiten van wijk en woningen schromelijk tekort schieten. Stedelijke vernieuwingsactiviteiten in de naoorlogse wijken zijn er nu juist op gericht om de oorspronkelijke concurrentiepositie terug te brengen. Dit is alleen mogelijk als na herstructureringsingrepen de kwaliteit van de (vernieuwde) wijk weer ruim voldoende is. De nieuwe wijken van dit moment, de Vinex-wijken, krijgen nogal wat commentaar en worden door sommigen al tot herstructureringswijk van de toekomst bestempeld. Dit lijkt ons te voorbarig. Het grote aandeel eengezinswoningen maakt deze wijken flexibeler dan menig andere, en het grote aandeel koopwoningen zorgt voor een economisch belang, naast het woonbelang. Bewoners hebben daardoor een extra reden om in hun wijk te investeren.

De derde invalshoek ten slotte is de wijk als ontmoetingsplaats van individuen. Dit is geschaard onder de titel leefstijlen. Mensen maken deel uit van verschillende groepen, die op verschillende manieren met elkaar zijn verbonden. Dat kan zijn omdat ze in dezelfde straat wonen, maar ook door etnische, transnationale of virtuele banden. Soms ook omdat ze een bepaalde leefstijl delen. Onder deze laatste vlag worden woonmilieus geprofileerd, waarbij de eigen identiteit van een buurt wordt bena-

drukt en 'verkocht'. Niet iedere wijk kan echter even bijzonder en speciaal zijn, en bovendien moeten bewoners er wel zelf in (willen) geloven. De diversificatie van leefstijlen gaat samen met het onderscheiden van groepen mensen: 'wij' en 'zij'. Hierbij is het belangrijk om te constateren dat juist in de steden altijd verschillende groepen bewoners naast elkaar hebben geleefd, en dat zal altijd zo blijven. Verscheidenheid geldt juist in een maatschappij waar ontmoetingen tussen mensen minder dan vroeger in de nabijheid, de buurt, plaatsvinden, maar in allerlei andere verbanden.

De diversiteit in de samenleving, en in de wijk, kan op verschillende manieren worden beantwoord. De eerste is door aanpassing en integratie van nieuwkomers aan de leefgewoontes van de wijk. De andere is door het weren van wat vreemd is, en wat de rust in de buurt kan bedreigen. De extreemste vorm van afzondering is het hek om de eigen buurt, of straat, een verschijnsel bekend uit de VS. Dit maakt het mogelijk om homogeen te wonen tussen mensen met dezelfde opvattingen, en de buitenwereld af te zonderen.

In elke wijk komen de drie verschillende invalshoeken samen: gevolgen van algemene maatschappelijke ontwikkelingen, de kwaliteiten en de mogelijkheden van de wijk zelf, en de manier waarop bewoners de wijk gebruiken. Alle drie beïnvloeden ze de toekomst van de wijk. Daarom is het moeilijk om de toekomst van wijken precies te kunnen voorspellen.

Literatuur

- Alders, M., (2003), Allochtonenprognose 2002-2050, bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010, CBS
- Berkelbach, C. (1996), Alvaro Siza in de Schilderswijk, woningbouw voor verschillende culturen, Nieuw Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 2, nr. 8, pp. 17-20.
- Blokland-Potters, T. (1998), Wat stadsbewoners bindt, sociale relaties in een achterstandswijk, Kampen: Kok Agora.
- Bolt, G., en R. van Kempen (2000), Concentratie en segregatie in Nederlandse steden, in: R. van Kempen, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers, S. Musterd, W. Ostendorf en E. Snel. Segregatie en concentratie in Nederlandse steden: mogelijke effecten en mogelijk beleid, Assen: Van Gorcum.
- Grünhagen, H. (1992), Proefprojecten met woningen voor migranten. Zo'n woning willen wij al jaren! In: Woningraad nr. 13/14, pp. 63-66.
- Heins, S. (2002) Rurale woonmilieus in stad en land. Plattelandsbeelden, vraag naar en aanbod van rurale woonmilieus. Delft: Eburon.
- Helleman, G., Wassenberg, F., Een allochtone woonwens in: Tijdschrift voor de volkshuisvesting, nr. 7, 2001, p. 20-25.
- Hooijmeijer, P. (2001), Profilering van woonmilieus: over basiskwaliteit en beleving. In: Woonbron Maasoevers. Omdat het om mensen gaat.
- Horst, H. van der, A. Haars en A. Ouwehand (2001a), Multicultureel bouwen: de weerslag van culturele diversiteit op de gebouwde omgeving, in: VROM-raad advies 032, Den Haag.
- Horst, H. van der, J. Kullberg en L. Deben, (2001b), Wat wijken maakt, Ministerie VROM, Den Haag/Utrecht (DGVH/Nethur).
- Horst, H. van der, R.J. Kleinhans, A.L. Ouwehand, (2002), Wij en Zij, Een Vlaardingse wijk in verandering, Delft, Delft Universitaire Pers.
- Jong, A. de (2003), Bevolkingsprognose 2002-2050: anderhalf miljoen inwoners erbij, CBS.
- Jong, A. de (2003), Huishoudensprognose 2002-2050: ontwikkelingen naar type en grootte, CBS.
- Kullberg, J. (2001), "Met voetbal kan het wel, normaal kijk je de burens niet aan.", Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, jrg. 28, nr. 2, mei, pp. 231-261.
- Kullberg, J. (1991), De punt komma in de Haagse Schilderswijk, gebruik en waardering van flexibele woningplattegronden door verschillende culturele groepen, Rotterdam: SEV.
- Land, H. (1969), Woonvoldoeningverkenning van gebruik en bruikbaarheid van een begrip in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek van het wonen, Amsterdam: SISWO.
- Lévi-Strauss, Claude (1975) Tristes Tropiques. Trans. John and Doreen Weightman. New York: Atheneum, repr. Penguin, 1992
- Marhé, U.N. (red.), Op blote voeten door het huis: een studie naar laagbouw en woonwensen van migranten in de Bijlmermeer, Projectbureau Vernieuwing Bijlmermeer, Amsterdam, 1997.
- Nijeboer, W. (2001): 'Corporaties, heel veel meer meergeneratiewoningen graag'. In: Aedes magazine 8, pp. 14-17.
- Nimwegen, N. van, I. Esveldt en G. Beets (2003), WPRB-rapport 2003: Werken en zorgen schuren steeds meer tegen elkaar, in: Demos, Jaargang 19, nr. 8, Den Haag: NIDI
- Pinkster, F. en R. van Kempen (2002), Leefstijlen en woonmilieuvorkeuren, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Reijndorp, A. en H. van der Ven (1994), Een reuze vooruitgang, utopie en praktijk in de Zuidelijke Tuinsteden van Rotterdam. Rotterdam: uitgeverij 010.
- Reijndorp, A., V. Kompier, S. Metaal, I. Nio en B. Truijens (1998), Buitenwijk, stedelijkheid op afstand. Rotterdam: NAI uitgevers.
- RIGO (1995), Woonbeleving, de subjectieve kwaliteit van het wonen, Amsterdam.
- RIGO (2003), Beter thuis in wonen, kernpublicatie WoningBehoefteOnderzoek 2002, Amsterdam.
- Rijkschroeff, R., J.W. Duyvendak en T. Pels (2003), Bronnenonderzoek Integratiebeleid, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.
- Smart Agent Company (2001), Woonbeleving allochtonen, Amersfoort.
- Stedebouw en Ruimtelijke ordening, 2002, Leefstijlen, themanummer, Jaargang 83, nr. 6.
- Veenman, J. (red.) (2002), De toekomst in veelvoud. Perspectief op multicultureel Nederland. Rotterdam, ISEO (EUR), Assen: Van Gorcum.
- Veerdonk, A. van de (2000), Woonruimteverdeling en buurtprofielen. In: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 69, nr. 8., pp. 18-22.
- VROM-raad, (2002), Smaken verschillen: Multicultureel bouwen en Wonen, Advies 032, Den Haag.
- Wijs-Mulkens, E. de (1999), Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite. Amsterdam (Het Spinhuis).
- Young, J. (1999) The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference, in Late Modernity, London: Sage.

Colofon

Auteur: Hilje van der Horst, Frank Wassenberg,
Onderzoeksinstituut OTB, TU Delft, 2003
Illustraties: Frank Wassenberg en OTB Fotoarchief
Vormgeving: Van Lint Vormgeving, Zierikzee
Druk: Quantas, Rijswijk
ISBN: 90 3760 382 3
Oktober 2004

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Habiforum.

Overzicht inspiratiepapers:

- 1 Denken over de toekomst van wijken
- 2 Demografische en maatschappelijke ontwikkelingen
- 3 Wijkende netwerken en netwerkende wijken in de digitale wereld van morgen
- 4 Duurzaam wonen in de bestaande stad: gezond, energiezuinig en milieuvriendelijk
- 5 Functiemenging Wonen en Werken
- 6 Ontwikkelingen in de procesarchitectuur